

Niederhauser Emil

Bevezetőben önmagamról annyit el kell mondanom, hogy Pozsonyban születtem 1923-ban, vagyis az akkori Csehszlovákiában, konzervatív katolikus családban. Ez és a kisebbségi lét, amelyről hamar tudomást szereztem, szabta meg alapvetően a történelem mint szakma iránti érdeklődésemet. Gyerekkoromban ennek közvetlen következményeit nem éreztem, a rokonság magyar és német volt, ahogy ez akkoriban a magyar kisebbség körében is ismert jelenség volt. Ez a magyar–német társadalom voltaképpen izoláltan élt a szlovák lakosságtól, amelyet az uralkodó osztálynak tekintett.

Persze a gimnáziumban már közelebbről meg kellett ismerkednem a csehszlovák–szlovák valósággal, mert az első osztálytól kezdve meg kellett tanulni szlovákul, amit persze nagy ellenérzéssel tettem meg. Viszont ennek révén és egyéb kapcsolatok révén megismerkedtem szlovák fiatalokkal is, magammal egykorúakkal, akikkel valamelyest össze is barátkoztam. Így egyre inkább megértettem a szlovák álláspontot, az elszakadást Magyarországtól. Ebben a légkörben vetődött fel először bennem, egyelőre kevéssé tudatosan, hogy az itteni etnikai ellentéteken felül kellene emelkedni, ezt kellene egyik feladatként magam elé tűzni.

Ez az elképzelés összekapcsolódott a középkor iránti érdeklődéssel, ami a katolikus neveltetésből is fakadt. Világos volt, hogy a konfliktusokon csak akkor lehet felülemelkedni, ha ezeknek előzményeit is feltárjuk.

Ezt a régóta meglévő történelem iránti érdeklődést most már konkrétan a történelem mint szakma felé fordítottam. A középkor helyett Eötvös-kollégiumbeli tanárom, Kosáry Domokos hatására és irányításával a 19. század iránt kezdtem érdeklődni, ami egyébként sem volt idegen tőlem, családi okokból sem, hiszen nagyanyáim még mélyen az előző századból származtak, annak a légkörét is hozták magukkal, még látták Ferenc Józsefet, a Monarchiában nőttek fel, azt tartották természetes közegüknek. Ezt természetesen én is átvettem.

Felső gimnazista koromban már a jövőn kellett gondolkodni, a magam részéről valami szerzetes-tanári karrierre gondoltam, a premontrei renden belül. És ha már tanár, egyértelmű volt, hogy egyik szakom a történelem lesz. Második szakként a latin, esetleg az angol vagy a francia került elő (a német soha, pedig azt tudtam a legjobban), de a szlovák révén a cseh is felmerült.

Később, de már inkább egyetemista koromban az érdeklődés egyéb kelet-európai népek felé fordult. Így lett belőle általánosan Kelet-Európa iránti érdeklődés, ez került a középpontba. Egyértelmű, hogy a nemzeti mozzanat volt az, amely a történelem felé irányított. Ez persze manapság nem divatos téma, még a pártállami időkben sem volt az, legfeljebb hivatalosan, de nem komolyan. Szakdolgozati témámban ez még egyáltalában nem mutatkozott meg, Fügedi Erik hatására településtörténeti témát dolgoztam fel, Sáros megye betelepülését. De addigra már világos volt, hogy nem ez lesz a fő témám.

Voltaképpen egy évvel az egyetemi végzés után már bekerültem az akkori Történettudományi Intézetbe, ahol megint csak nyelvi felkészültségem okán a magyarországi nemzetiségeket kaptam feladatul, abból is a németet (a szlovák foglalt volt). Saját elképzelésem hamarosan az akkor sokat emlegetett sajátos kelet-európai fejlődés lett, ezen belül is Pach Zsigmond Pál akkori igazgatóhelyettes útmutatása szerint a kelet-európai jobbgágyfelszabadítás összehasonlító vizsgálatának vágtam neki, és azóta is ez az összehasonlító vizsgálódás az, ami foglalkoztat. Az ötvenes évek derekán írtam először Kelet-Európa három alrégiójáról, és ennél a felfogásnál maradtam azóta is. Az újabb témát, a nemzeti megújulást magam választottam, amit Ránki György, akkori igazgatóhelyettes jóváhagyott. Így tértem át fokozatosan egész Kelet-Európára, mintegy Kr. u. 500-tól kezdve (korábban nincs értelme Kelet-Európáról beszélni). Ezen belül mindig gondosan kifejtettem az itteni nemzetek egyenjogúságára vonatkozó nézeteimet. Ezért sem tudom elfogadni a manapság divatos Közép-Európa fogalmat, mert ez egyrészt Németországot és csatlósait jelenti, másrészt az rejlik mögötte, hogy bárkivel hajlandók vagyunk együtt lenni, csak az oroszokkal ne kerüljünk egy kategóriába. A manapság ugyancsak emlegetett Kelet-Közép-Európa fogalmat sem tartom jónak, de mindenesetre közelebb áll felfogásomhoz. Annak ellenére, hogy több mint ötven éven át tanítottam különböző egyetemeken, érdemben voltaképpen csak egy tanítványom akadt, aki nagyjából az én kutatásaimat folytatja.